

kor és Tihany aszfóli nyakán levő csatornaszerű mélyedésre vonatkozólag, mellyel állítólag összekötötték a rómaiak a Balaton vizét a tihanyi földnyelven át Galerius császár idejében, vagy későbbi eredetűre vö. JALSOVITS A.: A tihanyi apátság tört. 1889. 15. GYULAI R.: Tihanyi építkezések és régiségek (ERDELYI L. i. m. 472 skl.). MAKAY B. i. m. 188 CHOLNOKY J. i. m. 4. skl. CHOLNOKY szerint a félsziget nyakán tóvíz nem volt „Ilyenféle elárasztásnak azonban nyoma sincs, a félsziget nyakán tavi üledéket nem találunk.” i. m. 6.

¹ Pl. a Margitsziget, a Csepelsziget, nevükre vö. PESTY: Magyarország helynevei. CSÁNKI i. m. EtSz. OklSz.

² A település korára vö. ZSILINSZKY M.: Csongrád vármegye tört. 1897. I. 45. 86.

³ REIZNER i. m. I. 320—1. l. között. KOVÁCS J.: Szeged népe 21. l.

A tudományos gondolkodás^{*}

— Kornis Gyula könyve. —

EURÓPA kétségtelenül több, mint az a föld, az a félsziget Ázsia tömbjén, amelyet a földrajz tart számon ezen a néven. Európa nekünk elsősorban és főként egy szellem, az észnek és szabadságnak az a szelleme, mely az idők folyamán olyan kultúrát, olyan emberi életstílust teremtett, ami erről az aránylag kicsiny területről kiindulva századunk elejére úgyszólván elárasztotta és meghódította az egész földgolyót, s a magas Észak hőmezőire épp úgy behatolt, mint Afrika ősréngeteibe, és felébresztette Ázsia önmagukba roskadt, szunnyadó kultúráit is. Európát szeretni annyit jelent, mint szeretni egy bizonyos szellemet, amely különösen a keresztény vallásban, de nyomban utána a vele összefüggő és belőle táplálkozó racionális tudományban, valamint a reája épített technikában és racionális gazdálkodásban öltött testet. Európa akkor született meg, mikor az ember az antik görögségben ráeszmélt arra, hogy ez a világ nem összeviasság, nem véletlen események és önkényes elhatározások eredménye, hanem szigorú rend és benső törvényszerűség, s hogy ezt a rendet és törvényszerűséget az emberi ész meg is tudja ismerni, mert a világ a maga egészében észszerű. Európa ezzel a gondolattal szakadt el Ázsiától, amelynek hite szerint a világ nagy összeviasság, az emberi élet pedig a véletlennek és a zsarnoki akaratnak kiszolgáltatott esendő zsákmány. Éppen ezért az ázsiai emberben valami mélységes világmegvetés él: elfordulni, szabadulni igyekszik tőle. Vallásai tehát ennek a világtól való elfordulásnak megnyilvánulásai, tudománya pedig babona és varázslat, mellyel a világ ellenséges hatalmait szeretné megszelídíteni, ártalmatlanná tenni, de fogalma sincs arról, hogy ebben a világban lehetséges volna valami eleve megszabott rend és észszerűség.

^{*} A tudományos gondolkodás. A tudós lelki alkata. Budapest Franklin 1943. 2. kötet.

Ezzel szemben az európai ember elámulva áll meg a világ rendje és észszerűsége előtt. Vallása is azt tanítja neki, hogy a világ Isten műve, mely minden ízében magán hordja teremője értelmének nyomait. S ha az emberi természet bűnös és megromlott is, még ebben az elesettségében is megvannak benne az isteni értelem jegyei, amelynek segítségével megismerheti és hatalmába veheti az őt környező természetet. A mi vallásunk tehát nem a világtól elfordulásra ösztökél bennünket, mint Ázsia fiait az ő vallásuk, hanem inkább azt parancsolja, hogy forduljunk a világ felé, kutassuk ki annak benső rendjét és összefüggéseit, és ennek a tudásnak segítségével építsünk magunknak egy emberi világot, amely méltó magunkhoz és amely életünknek és tevékenységünknek alkalmas környezete és színtere.

Erthető tehát, ha az európai embert alig jellemzi jobban valami, mint a tudománya, hiszen erre épült egész kultúrája: ennek a segítségével nyomta rá a világra a maga orcájának bélyegét. Nekünk a tudomány nem az élettől idegen játék, nem is a világ elől való menedék, mint a keleti embernek, hanem élet és életformáló hatalom. „Az élet valamennyi ágába beleszövődő társadalmi intézmény, amelyet ezer meg ezer szál köt a kultúra egyéb erőihez és ágazatához: az államhoz, a jogi és gazdasági élethez, a valláshoz és a művészethez, a politikához és a honvédelemhez, a technikához és a közegészségügyhöz“. Nincs európai ember, akinek a szellemét ne ez a tudomány formálta volna, s nincs életünknek úgyszólván egyetlen pillanata se, amely valamilyen módon ne érezné a tudomány átalakító és formáló erejét. Ennélfogva senki sincs köztünk, aki közömbös lehetne a tudomány iránt, s akit ne izgatna az a kérdés, mi rejlik ebben az Európában oly életfontosságú tudományban.

Éppen azért örömmel és hálával vettük kezünkbe Kornis Gyulának most megjelent könyvét, mely ennek a tudománynak a kivételét, az egyénnel és a társadalommal való benső kapcsolatait világítja meg. A nagyméretű műnek egyelőre csak az első része látott napvilágot (*A tudós lelki alkata*), mely a tudománynak azokat a tényezőit vizsgálja meg, amik magában az alkotó emberben: a tudós lelkiségében rejlenek. A tudománynak ez a pszichológiája maga is két hatalmas kötet, pedig a mű legérdekesebb részei: a tudomány és társadalom kapcsolataira rávilágító tudományszociológia, valamint a trilógia záró része: a tudomány igazságát feltáró ismeretelmélet még csak ezután fognak következni.

Miért kell nyomatékosan szövé tennünk e nagy munka megjelenését, mely minden részletében a legszigorúbb tudomány körébe tartozik és így látszólag a tudósok szűk köztársaságát és nem a legszélesebbkörű nyilvánosságot érdekli? Erre a kérdésre egyfelől megfeleltünk már fentebb, ahol rámutattunk, hogy nekünk európaiaknak a tudomány mindnyájunk közügye, életünk folyton ható része, másfelől pedig jelentős kulturális eseménynek tartjuk azt, hogy ez a mű nálunk most, a szörnyű világégés kellő közepén egyáltalában megjelenhetett. A magyar életnek és a magyar kultúrának igen mélyen gyökerezettségére mutat az, hogy Magyarországon egy tudós ma ilyen kérdésekben elmerülhet, művét zavartalanul megformál-

hatja és azt meg is jelentetheti. Hegel jut eszünkbe, aki a Poroszország sorsát eldöntő jénai csata ágyuinak dörgése közben fejezte be talán legmélyebb és legnagyobb jelentőségű munkáját: de azt a Poroszországot nem is tudták a föld színéről eltörölni Napoleon ágyúi, mert ahol a tudósok épp úgy megteszik kötelességüket, s épp úgy el tudnak merülni a szellem dolgaiban, mint amilyen vitézül állják az ellen dühödt rohamát a katonái: azon az országon és azon a nemzeten csakugyan a poklok kapui sem vehetnek diadalmat. Abban a nemzetben van annyi életerő, hogy kivívja a maga létének jogát akár egy egész világgal szemben is.

E nagy mű megjelenése tehát ezt a nemzeti öntudatot és önbizalmat erősíti bennünk ezekben a sötét napokban, mikor izgatottan figyelünk a messze keleti hómezők felé.

Nincs a világirodalomban még egy mű, amely ilyen széles alapon, s ennyire minden oldalról megvilágítaná a tudományos gondolkodás emberi és egyéni lélektanát, mint ezt Kornis előttünk fekvő munkája teszi. Hihetetlen szorgalom, bámulatos tömegű ismeret van ezeken a lapokon összezsúfolva, s mindez nem nyers anyagként, hanem szigorú logikai és művészi elrendezésben tárul elénk. Kornis főképen az elrendezésnek és a világos előadásnak mestere, aki még ezt a nehéz és mélyen járó témát is, amilyen a tudós lélekben a tudás megszületése a kérdés felmerülésétől a megoldás megtalálásáig, oly élvezetesen és annyi tanulsággal mutatja be, hogy könyve sok részletében még a legjobb regénynél is izgatóbb és érdekesebb. A tudomány regénye ez a tudósok elméjének kalandozásain át, amely azonban különb, mint a regény, mert nemcsak megkapó, hanem — igaz is.

Általában az egész mű központi magva az igazság eszméje. Körülötte és érte történik mindaz, amiről a kiváló szerző beszél. Hiszen ha nincs igazság, nincsen tudomány se! A tudós egész életének, s minden cselekvésének az igazság elérése a végső célja és az értelme. Aki nem ezt akarja, az nem a tudomány embere. Ez a törekvés szellemi magatartásának az alapformája és egész tudós mi voltának benső étosza. Az igazság tisztelete és szeretete, ennek alázatos szolgálata ad a tudósnak olyan értéket, amiért a társadalomnak is meg kell őt becsülnie. Az a tudat, hogy az ő munkájából bontakozik ki a jövő korok kultúrája, végtelenül naggyá és fontossá teszi azt a munkát, amelyet dolgozószobája magányában, vagy laboratóriuma csendjében végez. Kornis könyve szép igazolása annak, hogy az ilyen csendes életben is van igazi fenség és nagyszerűség.

Ebben az elanyagiasodott korban, amikor látszólag csak annak van értéke, ami pénz, árú és hatalom, vagy gyönyöröket adó szórakozás, ez a szép könyv a csendes és mégis világot formáló gondolat himnusza, s ezért mindnyájan hálások vagyunk érte Kornis Gyulának. Műve több, mint egyszerű könyv. Egész nemzeti kultúránkat érdeklő és jellemző cselekedet.

HALASY-NAGY JÓZSEF